

PAŃSTWOWE MUZEUM ARCHEOLOGICZNE
w Warszawie

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

BULLETIN ARCHÉOLOGIQUE POLONAIS

TOM (VOL.) LXII
2011

WARSZAWA 2011 VARSOVIE

**WIADOMOŚCI
ARCHEOLOGICZNE**

TOM LXII

Redaguje zespół / Editorial staff:

dr Jacek Andrzejowski (sekretarz redakcji / managing editor), dr Wojciech Brzeziński (redaktor naczelny / editor in chief),
prof. dr hab. Teresa Dąbrowska (zastępczyni redaktora naczelnego / subeditor), mgr Grażyna Orlińska,
mgr Radosław Prochowicz, mgr Barbara Sałacińska, mgr Andrzej Jacek Tomaszewski, mgr Katarzyna Watemborska

Recenzenci tomu / Peer-reviewed by:

dr Adam Cieśliński, prof. dr hab. Andrzej Kokowski, prof. dr hab. Magdalena Mączyńska,
prof. dr hab. Wojciech Nowakowski, dr Judyta Rodzińska-Nowak, dr Wojciech Wróblewski

Tłumaczenia / Translations:

Anna Kinecka
Jacek Andrzejowski
Jan Schuster

Skład i łamanie / Layout:

JRJ

Rycina na okładce: zapinka typu Zachow z Pręgowa Dolnego. Rys. L. Kobylińska

Cover picture: brooch type Zachow from Pręgowo Dolne. Drawn by L. Kobylińska

© Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie, 2011

© Autorzy, 2011

Państwowe Muzeum Archeologiczne jest instytucją
finansowaną ze środków
Samorządu Województwa Mazowieckiego

Sprzedaż detaliczna publikacji Państwowego Muzeum Archeologicznego, w tym egzemplarzy archiwalnych, prowadzona jest w salach wystawowych muzeum, ul. Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa. Płatność gotówką; wystawiamy rachunki i faktury. Ponadto nasze książki i czasopisma można zamawiać w PMA, tel. +48 (22) 5044 872 i 5044 873 lub pod adresem internetowym wydawnictwapma@pma.pl

Cennik wydawnictw, wykaz publikacji i pełen spis zawartości czasopism PMA: <http://www.pma.pl/wydawnictwa>

Price list, list of PMA publications and contents of PMA periodicals: <http://www.pma.pl/wydawnictwa>

Adres redakcji / Editorial office:

Państwowe Muzeum Archeologiczne
ul. Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa
tel.: +48 (22) 5044 841, +48 (22) 5044 813; fax: +48 (22) 831 51 95; e-mail: j.andrzejowski@pma.pl

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

Tom (Vol.) LXII

SPIS TREŚCI

Contents

ROZPRAWY

- Renata Madyda-Legutko, Judyta Rodzińska-Nowak, Joanna Zagórska-Telega, Uwagi o chronologii i rozwoju przestrzennym cmentarzyska kultury przeworskiej w Opatowie, stan. 1, woj. śląskie 3
On the Chronology and Spatial Development of the Przeworsk Culture Cemetery at Opatów, site 1, Silesian Voiv.

MISCELLANEA

- Jacek Andrzejowski, Tomasz Rakowski, Katarzyna Watemborska, Grób z ostrogami z nekropoli kultury wielbarskiej w Jartyporach nad Liwcem 49
An Exceptional Grave with Spurs in the Cemetery of Wielbark Culture at Jartytory on the Liwiec River
- Jan Schuster, Przekłuwacze typu Dresden-Dobritz / Żerniki Wielkie. Uwagi na temat narzędzi z późnego okresu rzymskiego i wczesnej fazy okresu wędrówek ludów 65
Ahlen vom Typ Dresden-Dobritz / Żerniki Wielkie.
Zu Geräten der späten römischen Kaiserzeit und der frühen Völkerwanderungszeit
Auls Type Dresden-Dobritz / Żerniki Wielkie.
Some Remarks on Implements from the Late Roman and Early Migration Period

MATERIAŁY

- Piotr Iwanicki, Cmentarzysko kultury przeworskiej w miejscowości Całowanie, gm. Karczew, woj. mazowieckie, st. XXVI 83
A Cemetery of Przeworsk Culture at Całowanie, comm. Karczew, Mazowieckie Voiv., Site XXVI
- Agata Wiśniewska, Materiały z cmentarzyska w Leśniewie, pow. kętrzyński (dawne *Fürstenau, Kr. Rastenburg*) 119
The Archaeological Record from the Cemetery at Leśniewo, Distr. Kętrzyn (Former *Fürstenau, Kr. Rastenburg*)
- Marcin Woźniak, Cmentarzysko kultury wielbarskiej w Kozłótku, pow. nidzicki (d. *Klein Koslau, Kreis Neidenburg*) w świetle publikacji i materiałów archiwalnych 169
The Wielbark Culture Cemetery at Kozłówek, Distr. Nidzica (Former *Klein Koslau, Kreis Neidenburg*) Reconstructed from Publication and Archival Records
- Rozalia Tybulewicz, A Hoard from the Migration Period from Karlino (North-Western Poland) 209
Skarb z okresu wędrówek ludów z Karlina, pow. białogardzki

ODKRYCIA

- Łukasz Karczmarek, Sztylet brązowy z południowego Mazowsza 227
A Bronze Dagger from Southern Mazowsze
- Grażyna Orlińska, Brązowa bransoleta z Jadwisina, pow. legionowski 230
A Bronze Bracelet from Jadwisin, Distr. Legionowo

Anna Drzewicz, Grób klozowy z Sinołęki, pow. miński A Cloche Grave from Sinołęka, Distr. Mińsk Mazowiecki	232
Radosław Prochowicz, Zapinka typu Zachow z Pęgowa Dolnego w powiecie gdańskim Fibula Type Zachow from Pęgowo Dolne, Distr. Gdańsk	237
Wawrzyniec Orliński, Okucie rogu do picia zakończone głową byka z cmentarzyska kultury przeworskiej w Legionowie, pow. loco Drinking Horn Terminal with Bull's Head from the Cemetery of Przeworsk Culture at Legionowo, Distr. loco	241
Katarzyna Wątemborska, Zabytki z cmentarzyska kultury przeworskiej z miejscowości Mieczki-Poziemaki, pow. ostrołęcki A Cemetery of Przeworsk Culture at Mieczki-Poziemaki in Northern Mazowsze	243
Agnieszka Urbaniak, Ireneusz Jakubczyk, Ciałopalny grób ze stanowiska 9 w Tomaszowie Mazowieckim-Brzustówce A Cremation Grave from Tomaszów Mazowiecki-Brzustówka, Site 9	246
Ewa i Andrzej Kokoścycy, Kościana rękojeść nahajki z okolic Grabowca, w pow. hrubieszowskim Bone Handle of a Knout from the Area near Grabowiec, Distr. Hrubieszów	252
WYKAZ SKRÓTÓW / ABBREVIATIONS	255

Łukasz Karczmarek

SZTYLET BRĄZOWY Z POŁUDNIOWEGO MAZOWSZA

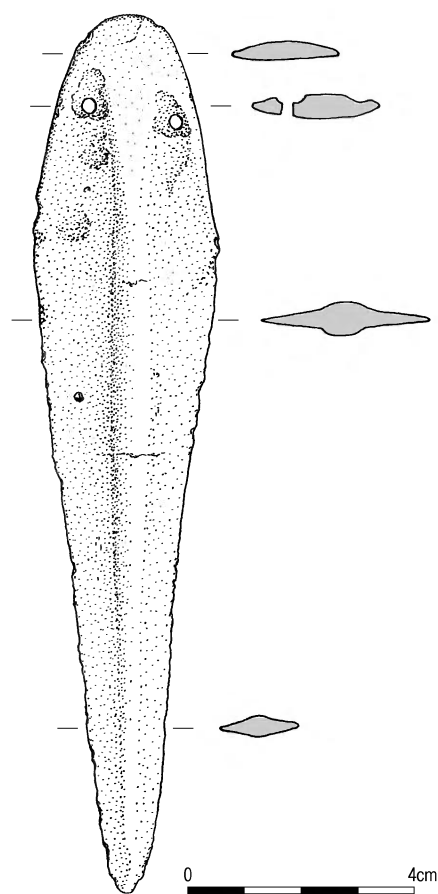
W 2010 roku do Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie dostarczono głównie niewielkiego sztyletu brązowego (Ryc. 1), na którą natrafiono na obszarze nieustalonej miejscowości, położonej na północ od Dębli. Znalazca, pan Marcin Kulczycki, poinformował, że przedmiotowi leżącemu w ściółce leśnej nie towarzyszyły żadne inne zabytki.

Głownia długości 15,5 cm i największej szerokości 3,3 cm, o liściowatym kształcie, pokryta ciemnozieloną patyną, cechuje się smukłym ostrzem, które lekko rozszerza się ku górze i łagodnie przechodzi w półowalną nasadę rękojeści; waga głowni wynosi 54,9 g. Wykonano w niej dwa otwory na nity umieszczone na różnych wysokościach. Wokół otworów, z jednej strony głowni, zaobserwować można lekkie wklęsnięcia, które mogą być śladami po zakuciu nitów łączących ją z drewnianą, kościaną, rogową lub metalową rękojeścią (por. B. Gediga 1978, s. 154). Sztylet jest obosieczny i wzmocniony obustronnym półkolistym żeberkiem. W dolnej części przekrój ostrza jest romboidalny. W centralnej części, po obu stronach okazu widoczne są poprzeczne płytkie pęknięcia. Czubek ostrza jest lekko wygięty a obie krawędzie tnące są wyszczerbione. Na całej powierzchni zaobserwować można błędy technologiczne odlewu, mające postać niewielkich wgłębień. Zwraca uwagę stan zachowania soczewkowatej w przekroju nasady rękojeści. Krawędzie jej są w mniejszym stopniu zniszczone, a powierzchnia ma nieco jaśniejszą barwę, co przypuszczalnie jest śladem po osadzeniu samej rękojeści. Dla lepszego łączenia i przyczepności prawdopodobnie spłaszczono też w tym miejscu żeberko. Możliwe, że oprócz nitów wykorzystywano również substancje kleiste, w celu zwiększenia wytrzymałości tego przedmiotu. Znane są bowiem egzemplarze bez otworów na nity lub dodatkowych elementów konstrukcyjnych, mogących zapewnić lepsze połączenie głowni z rękojeścią (M. Gedl 1980, np. s. 39, 53, 67, tabl. 11:67, 15:124.125, 21:199).

Sztylety brązowe są na obszarze Polski nieliczną kategorią zabytków. Do prezentowanego egzemplarza nie znalazłem ścisłych analogii. Okaz najbliższy omawianemu znany jest z miejscowości Parlin, pow. świecki (*Parlin, Kr. Schwetz*; A. Lissauer 1891, s. 8, tabl. I:9). Ma on słabo wyodrębnioną nasadę

rękojeści ze spłaszczonym żeberkiem i niemal identyczne wymiary (dług. ok. 15 cm, najw. szer. ok. 3 cm). Rzadko spotykaną cechą jest widoczne w obu sztyletach asymetryczne ustawienie nitów do mocowania rękojeści. Obydwa mają też uszkodzone czubki, co zapewne jest jednak przypadkiem.

Z przeglądu sztyletów opracowanych przez M. Gedla (1980) wynika, że kilka egzemplarzy z terenu Wielkopolski zbliżonych jest kształtem i wymiarami do prezentowanego okazu. Sztylet

Ryc. 1. Dęblin (okolica), pow. Ryki. Głownia sztyletu brązowego.
Rys. B. Karch (wg Ł. Karczmarka)

Fig. 1. Dęblin (vicinity), distr. Ryki. Bronze dagger blade.
Drawn by B. Karch (after Ł. Karczmarek)

z Łuszczewa, pow. koniński, z ułamanym ostrzem, ma prawie niewyodrębnioną nasadę rękojeści. Otwory wykonano w najszerszym miejscu klingi, a żeberko, na zachowanej długości, w przekroju jest półkoliste i kończy się nieco za nimi (M. Gedl 1980, s. 46, tabl. 13:100). Nasada sztyletu z okolic Środy Wielkopolskiej, pow. *loco*, jest uszkodzona, a obie krawędzie tnące tylko nieznacznie rozszerzają się ku górze (M. Gedl 1980, s. 47, tabl. 14:104). Również znalezisko z miejscowości Glinienko, pow. poznański, ma źle zachowaną górną część nasady rękojeści (M. Gedl 1980, s. 46, tabl. 13:94). Uszkodzenia mogły być spowodowane niewłaściwym rozplanowaniem otworów na nity, wykonanych tuż przy krawędzi. Okaz ten jest nieco większy od klingi z okolic Dębłina, podobnie jak sztylet z Bydgoszczy, pow. *loco*, którego długość wynosi 27 cm (M. Gedl 1980, s. 46, tabl. 13:93). Do omawianego sztyletu nawiązują także głównie z Gryfina, pow. *loco* (M. Gedl 1980, s. 46, tabl. 13:95), i Szczecina-Zdrojów, pow. *loco* (M. Gedl 1980, s. 47, tabl. 14:108). U obu zaokrąglone nasady rękojeści są nieco wyodrębnione od ostrza. Klinga z Gryfina ma przy tym dość szerokie żeberko półkoliste w przekroju, które urywa się u nasady rękojeści, a na końcu nasady guzek.

Sztylet z okolic Dębłina wyróżnia się wśród wyżej scharakteryzowanych okazów zdecydowanie wydłużoną nasadą rękojeści, przez co jest on bardzo smukły. Podobne cechy – smukły kształt głowni, wyraźnie wyodrębnioną półkolistą nasadą rękojeści oraz asymetrycznie umieszczone otwory – można wskazać na zabytku z Kotłowa, pow. koszaliński (M. Gedl 1980, s. 59, tabl. 18:155). Sztylet ten jest jednak nieco większy, ma ponadto cztery otwory na nity oraz żeberko kończące się na samym krańcu nasady. Okaz wchodzi w skład skarbu datowanego na III EB (M. Gedl 1980, s. 59), choć możliwe jest przesunięcie jego metryki na II EB (W. Blajer 1999, s. 34). Pewne pokrewieństwo z naszym zabytkiem wykazują też niektóre sztylety o romboidalnym przekroju. Przykładem może być okaz z Wiechowic, pow. głubczycki, którego klinga o długości 13,4 cm ma bardzo podobnie ukształtowaną, choć nieco krótszą nasadę rękojeści (M. Gedl 1980, s. 47, tabl. 14:110).

Zaprezentowaną grupę zabytków należy łączyć z nieornamentowanymi klingami o półkolistych płytkach do rękojeści, z półkolistym lub romboidalnym w przekroju żeberkiem i dwoma nitami (M. Gedl 1980, s. 46; J. Dąbrowski 2004, s. 19). Charakterystyczne są one dla obszarów kultur kurhanowych (mogiłowych), których wschodnim odłamem jest kultura przedłużyczka. W inwentarzach tej kultury sztylety stanowią najlichnieszą kategorię uzbrojenia. Klingi z półkolistym żeberkiem i zaokrągloną nasadą to wyłącznie znaleziska luźne z obszaru północno-wschodniej Wielkopolski i Pomorza Zachodniego, odkryte w pobliżu dużych cieków wodnych.

Dwa z omawianych tu sztyletów, z Glinienka i z okolic Środy Wielkopolskiej, E. Kłosińska (1997, s. 77) umieściła w typie D, grupującym okazy z niewyodrębnioną półowalną nasadą z dwoma, trzema lub czterema nitami, datowane od BA₂ aż po BB₂. Zabytek z okolic Dębłina jest najdalej na wschód wysuniętym znaleziskiem tego typu (por. J. Dąbrowski 2004, lista 16, mapa 2).

Sztylety, charakteryzujące się brakiem metalowych rękojeści, znane są również z innych grup kultur mogiłowych, m.in. z terenów Czech, Moraw, Słowacji lub Austrii, gdzie datowane

są ogólnie na II EB (B. Gediga 1978, s. 154–155; M. Gedl 1980, s. 47; 1989, tabl. CI:9; J. Dąbrowski 2004, s. 19; M. Salaš 2005a, s. 262; 2005b, tabl. I:A2). Z obszaru Niemiec przykładem sztyletu z dwoma nitami i półkolistą nasadą może być okaz ze skarbu z Borntin, Kr. Anklam (Meklemburgia). Zespół ten umieszczony jest w fazie IIa EB, którą można synchronizować z wczesną fazą „mogiłową” i fazą BB na Pomorzu, datowaną na 1. połowę II EB (Z. Bukowski 1998, s. 78, ryc. 14). Egzemplarze z ziem polskich uważane są za kontynuację schyłkowych form unietyckich (J. Dąbrowski 2004, s. 19), które na ogół są nieco mniejsze i nie tak smukłe. Wymienić tu można głównie z Piskorzów, pow. oławski (M. Gedl 1980, s. 47, tabl. 13:104), z zachowanymi dwoma nitami, oraz zabytek z Przysieki Polskiej, pow. kościański (M. Gedl 1980, s. 47, tabl. 13:105), na którym widoczne są ślady po osadzeniu rękojeści, podobne do zachowanych na analizowanym tu sztylecte.

W starszej epoce brązu tereny na wschód od środkowego biegu Wisły objęte były przez osadnictwo kultury trzcinieckiej (H. Taras 1995, mapa 1; J. Dąbrowski 2004, mapa 1). Z obszaru kultur cyklu Trzciniec-Komarów-Sońnica znane są tylko pojedyncze okazy broni, w tym małych sztyletów z żeberkiem (J. Miśkiewicz 1978, s. 179).

Najbliższe terytorialnie głowni z okolic Dębłina są, znalezione na obszarze kultury trzcinieckiej, sztylety brązowe z Wieliszewa, pow. legionowski (M. Gedl 1980, s. 67, tabl. 21:199), Zaździerz, pow. plocki (M. Gedl 1980, s. 55, tabl. 16:134), okolic Topornicy, pow. zamojski (E. Kłosińska 2005, s. 196, ryc. 2), i Gródka, pow. hrubieszowski, stan. 1D (J. Niedźwiedz 1985, s. 90, ryc. 1c). Pod względem cech formalnych do naszego okazu nawiązują zachowane częściowo klingi z Wieliszewa i okolic Topornicy. Pierwsza z wymienionych nie ma co prawda śladów po otworach, ale półkoliste żeberko środkowe rozszerza się w górnej części a nasada głowni jest spłaszczona¹. Podobnie wachlarzowato rozszerzone u nasady sztaby do rękojeści jest żeberko środkowe na drugiej głowni². Sztaba jest jednak inaczej ukształtowana niż u naszego okazu, nie półowalna a zbliżona do trójkątnej, i zaopatrzona w trzy a nie dwa otwory. Sztylet z okolic Topornicy nawiązujący do pomorskich i śląskich znalezisk kultury mogiłowej jest datowany na przełom II i III EB (por. E. Kłosińska 2005, s. 196–197).

Przyjmuje się, że w okresie rozwoju kultur pól popielnicowych sztylety straciły na znaczeniu (W. Blajer 1999, s. 32) i odgrywać zaczęły jedynie pomocniczą rolę w rynsztunku (J. Fogel 1979, s. 136). W tych czasach ziemie polskie, odmiennie niż wcześniej, gdy oddziaływania kulturowe płynęły z południa, znalazły się w zasięgu wpływów północnych. Tradycje metalurgiczne kręgu nordyjskiego przejawiają się między innymi w używaniu sztyletów z wydłużoną sztabą oraz wysoką płytką do rękojeści (J. Fogel 1979, s. 136).

¹ Podobny do wieliszewskiego jest fragmentarycznie zachowany okaz z północno-wschodniej Polski, z datowanego na II EB wyposażenia kurhanu w Sterławkach Wielkich, pow. giżycki. Widoczne są pozostałości dwóch otworów na nity i żeberko rozklepane u nasady rękojeści (M. Gedl 1980, s. 47, tabl. 14:107).

² Wachlarzowato ukształtowaną nasadę żeberka stwierdzono również na sztylecte z Żeliszawca, pow. gryfiński (M. Gedl 1980, s. 67, tabl. 21:201).

Zabytek z okolic Dębłina jest piątym, ale jak dotąd najlepiej zachowanym sztyletem ze starszej epoki brązu, znalezionym na wschód od Wisły. Wobec braku dowodów na miejscową, trzciniecką wytwórczość metalurgiczną, należy go uznać za import z obszaru kultury mogiłowej.

Mgr Łukasz Karczmarek
Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie
ul. Długa 52
PL 00-241 Warszawa
braz@pma.pl

LITERATURA

- Blajer, W.
1999 *Skarby ze starszej i środkowej epoki brązu na ziemiach polskich*, Kraków.
- Bukowski, Z.
1998 *Pomorze w epoce brązu w świetle dalekosiężnych kontaktów wymiennych*, Gdańsk.
- Dąbrowski, J.
2004 *Ältere Bronzezeit in Polen / Starsza epoka brązu w Polsce*, Warszawa.
- Fogel, J.
1979 *Studia nad uzbrojeniem ludności kultury łużyckiej w dorzeczu Odry i Wisły*, Poznań.
- Gediga, B.
1978 *Starszy okres epoki brązu na zachodnich ziemiach polskich w zasięgu „kultury przedłużyckiej”*, [w:] *Prahistoria ziem polskich III*, s. 137–172.
- Gedl, M.
1980 *Die Dolche und Stabdolche in Polen*, *Prähistorische Bronzefunde VI/4*, München.
1989 *Kultury mogiłowe i okres ich dominacji w Europie*, [w:] *Pradzieje ziem polskich*, tom I: *Od paleolitu do środkowego okresu lateńskiego, część 2: Epoka brązu i początki epoki żelaza* (red. J. Kmieciński), Warszawa-Łódź, s. 458–467.
- Kłosińska, E.
1997 *Starszy okres epoki brązu w dorzeczu Warty*, Wrocław.
2005 *Nowe znaleziska przedmiotów metalowych z okolic Topornicy, pow. Zamość*, *Archeologia Polski Środkowo-wschodniej VII*, Lublin, s. 194–198.
- Lissauer, A.
1891 *Alterthümer der Bronzezeit in der Provinz Westpreußen und den angrenzenden Gebieten*, Danzig.
- Miśkiewicz, J.
1978 *Kultura trzciniecka*, [w:] *Prahistoria ziem polskich III*, s. 173–196.

Nie dźwiedz, J.

1985 *Znaleziska brązów z Gródka nad Bugiem, woj. zamojskie*, *Lubelskie Materiały Archeologiczne I*, Lublin, s. 88–92.

Salaš, M.

2005a *Bronzové depoty střední až pozdní doby bronzové na Moravě a ve Slezsku I. Text*, Brno.

2005b *Bronzové depoty střední až pozdní doby bronzové na Moravě a ve Slezsku II. Tabulky*, Brno.

Taras, H.

1995 *Kultura trzciniecka w międzyrzeczu Wisły, Bugu i Sanu*, Lublin.

A BRONZE DAGGER FROM SOUTHERN MAZOWSZE

SUMMARY

The bronze dagger blade in the collection of the State Archaeological Museum (Fig. 1) was discovered at an unknown locality north of Dęblin. It belongs in the group of daggers with a rounded hilt-plate with two rivets and a half-round sectioned mid-rib on the blade (M. Gedl 1980, p. 46; J. Dąbrowski 2004, p. 19), but differs by having a visibly attenuated upper end, which gives it a more slender shape. Slightly dented areas discernible around the rivet holes could be marks left by the hammering of the rivets. At the hilt end the rib is flattened; the lighter colour and insubstantially worn surface of this suggest that the dagger originally had an organic haft.

The dagger of interest is close in its outlook to the find from Parlin, distr. Świecie (A. Lissauer 1891, p. 8, pl. I:9, as *Parlin, Kr. Schwetz*). Also close in their form and dimensions are dagger finds from Łuszczewo, distr. Konin (M. Gedl 1980, p. 46, pl. 13:100) and the vicinity of Środa Wielkopolska, distr. *loco* (M. Gedl 1980, p. 47, pl. 14:104). Similar but larger daggers are known from Glinienko, distr. Poznań (M. Gedl 1980, p. 46, pl. 13:94) and Bydgoszcz, distr. *loco* (M. Gedl 1980, p. 46, pl. 13:93). Some similarity is shown also by dagger finds from Gryfino, distr. *loco* (M. Gedl 1980, p. 46, pl. 13:95), and Szczecin-Zdroje, distr. *loco* (M. Gedl 1980, p. 47, pl. 14:108).

A slender blade, like in the dagger from the Dęblin region, is seen in a slightly longer dagger, with four rivet holes, from Kotłowo, distr. Koszalin (M. Gedl 1980, p. 59, pl. 18:155), belonging to a hoard dated to BA III (M. Gedl 1980, p. 59); it may be possible to push back the dating of this deposit to BA II (W. Blajer 1999, p. 34).

Further analogies, represented by daggers which are similar in size and the form of their hilt end, but are lozengic in cross-section, include a specimen from Wiechowice, distr. Głubczyce (M. Gedl 1980, p. 47, pl. 14:110).

Daggers with a semicircular rib and a rounded hilt end, but without a metal grip, are characteristic for Tumulus cultures and dated broadly to BA II (J. Dąbrowski 2004, p. 19).

The dagger blade from the Dęblin region would be the easternmost find of its type, discovered in an area settled during the older Bronze Age by the people of Trzciniec Culture, where it is certain to be an import from the territory of Tumulus Culture.

tłum. A. Kinecka

WYKAZ SKRÓTÓW TYTUŁÓW CZASOPISM I WYDAWNICTW WIELOTOMOWYCH

ABBREVIATIONS OF PERIODICALS' AND SERIAL PUBLICATIONS' TITLES

AAC	– „Acta Archaeologica Carpathica”, Kraków
AAHung.	– „Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae”, Budapest
AFB	– „Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege”, Berlin (Stuttgart)
Amtl. Ber.	– „Amtlicher Bericht über die Verwaltung der naturgeschichtlichen, vorgeschichtlichen und volkskundlichen Sammlungen des Westpreußischen Provinzial-Museums für das Jahr ...”, Danzig
APolski	– „Archeologia Polski”, Warszawa
APS	– „Archeologia Polski Środkowowschodniej”, Lublin (wcześniej: Lublin-Chełm-Zamość)
AR	– „Archeologické rozhledy”, Praha
B.A.R. Int. Series	– British Archaeological Reports, International Series, Oxford
BerRGK	– „Bericht der Römisch-Germanischen Kommission”, Frankfurt a.M.-Berlin
BJahr.	– „Bonner Jahrbücher”, Köln/Bonn
BMJ	– „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern”, Lübstorf (wcześniej: „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg. Jahrbuch ...”, Schwerin/Rostock/Berlin)
CRFB	– Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum
FAP	– „Fontes Archaeologici Posnanienses” (wcześniej: „Fontes Praehistorici”), Poznań
Inf.Arch.	– „Informator Archeologiczny. Badania rok ...”, Warszawa
InvArch.	– „Inventaria Archaeologica, Pologne”, Warszawa-Łódź
JmV	– „Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte”, Halle/Saale
JRGZM	– „Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz”, Mainz
KHKM	– „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, Warszawa
KSIA	– Kratkie soobšeniâ Instituta arheologii Akademii nauk SSSR (Краткие сообщения Института археологии Академии наук СССР), Moskva
MIA	– Materiały i issledovaniâ po arheologii SSSR (Материалы и исследования по археологии СССР), Moskva
MatArch.	– „Materiały Archeologiczne”, Kraków
MS	– „Materiały Starożytne”, Warszawa
MSiW	– „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne”, Warszawa
MSROA	– „Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego”, Rzeszów-Krosno-Sandomierz-Tarnów (-Przemysł/Tarnobrzeg)
MZP	– „Materiały Zachodniopomorskie”, Szczecin
PA	– „Památky archeologické” (wcześniej: „Památky archeologické a místopisné”), Praha
PArch.	– „Przegląd Archeologiczny”, Poznań
PMMAE	– „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna”, Łódź
PomAnt	– „Pomorania Antiqua”, Gdańsk
Prahistoria ziem polskich	– <i>Prahistoria ziem polskich</i> , tom I: <i>Paleolit i mezolit</i> (red. W. Chmielewski, W. Hensel), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975; tom II: <i>Neolit</i> (red. W. Hensel, T. Wiślański), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom III: <i>Wczesna epoka brązu</i> (red. A. Gardawski, J. Kowalczyk), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978; tom IV: <i>Od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego</i> (red. J. Dąbrowski, Z. Rajewski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom V: <i>Późny okres lateński i okres rzymski</i> (red. J. Wielowiejski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1981
Prussia	– „Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia” (później: „Prussia. Zeitschrift für Heimatkunde”), Königsberg i.Pr.
PZ	– „Praehistorische Zeitschrift”, Berlin-New York
RArch.	– „Recherches Archéologiques”, Kraków
RB	– „Rocznik Białostocki”, Białystok
RO	– „Rocznik Olsztyński”, Olsztyn
SJahr.	– „Saalburg Jahrbuch”, Berlin-New York
SlA	– „Slovenská archeológia”, Bratislava
SovArch	– „Sovetskaâ Arheologia” (Советская археология), Moskva
SprArch.	– „Sprawozdania Archeologiczne”, Kraków
SprPMA	– „Sprawozdania P.M.A.”, Warszawa
WA	– „Wiadomości Archeologiczne”, Warszawa
ZNUJ	– „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, Kraków
ZOW	– „Z otchłani wieków”, Warszawa

Państwowe Muzeum Archeologiczne. Warszawa 2011. Wydanie I. Nakład 500 egz.
Druk i oprawa: DRUKARNIA Janusz Bieszczad, ul. Moszczenicka 2, 03-660 Warszawa